

Mihajlo Kocjubinski

MIHAJLO KOCJUBINSKI

SJENE ZABORAVLJENIH PREDAKA

VISOKA CIJENA

S UKRAJINSKOG PREVEO
ŽARKO MILENIĆ

Sarajevo, 2023

SJENE ZABORAVLJENIH PREDAKA

Ivan je bio devetnaesto dijete u huculskoj¹ porodici Palijčukovih. Dvadeseto i posljednje bila je Anička.

Ko zna jesu li vječni šum Čeremoša² i žal gorskih potoka, koji su dopirali do usamljene kuće na visokom proplanku, ili tuga crnih stabala jelovih šuma plašili dijete, tek Ivan je cijelo vrijeme plakao, noću vrištao, loše rastao i gledao svoju majku tako dubokim, starački razumnim očima da je ona uznemireno okretala pogled od njega. Ne jednom je sa strahom pomislila da to nije njeno dijete. Babica nije dobro „pazila“ dok je rađala, nije nakadila kolibu, nije zapalila svijeće - i lukava vražja babetina je imala vremena zamijeniti njeno dijete svojim vražićem.

Dijete je sporo raslo, ali je ipak raslo i nisu se uspjeli ni okrenuti kad su mu se morale šivati čakšire. Ali, bilo je i dalje čudno. Gledalo je pravo ispred sebe i vidjelo nešto daleko i nikome poznato ili vrištalo bez razloga. Čakšire su na njemu spadale, a ono je stajalo usred kuće, zatvorenih očiju, otvorenih usta i vrištalo.

Tada bi majka izvadila lulu iz usta i, zamahnuvši prema njemu, bijesno vikala:

– Zemlja te progutala! Ti, podmetnuti! Nestani u jezeru i u trski!...
I on bi nestao.

Motao se po zelenim carinkama³, malen i bijel, kao kugla od

¹ Ukrajinska gorštačka etnička grupa koja živi u Karpatima na teritoriju podijeljenom između Ukrajine i Rumunije – prev.

² Rijeka u Zapadnoj Ukrajini, u Istočnim Karpatima – prev.

³ Ograđeni sjenokos blizu kuće

maslačka, neustrašivo išao u mračnu šumu, gdje su jele nad njim mahale granama kao medvjed šapama.

Odatle je gledao gore, bliže i daleke vrhove koji su se plavili na nebu, na crne jelove šume s njihovim plavim dahom, na jasno zelenilo carinki koje su poput ogledala blistale u okvirima stabala. Pod njim je, u dolini, kipio, hladni Čeremoš. Drijemale su na suncu, na dalekim brežuljcima, usamljene kuće. Bilo je tako tiho i tužno, crna stabla jela stalno su povjeravala svoju tugu Čeremošu, a on ju je raznosio po dolinama i pričao svoju priču.

– Ivane!... Heeej! – dovikivali su Ivana iz kuće, ali on to nije čuo, brao je maline, trgao lišće, pravio frulu ili pištao u vlat trave, podražavajući glasove ptica i sve one zvukove koje bi čuo u šumi. Jedva primjetan u šumi, brao je cvijeće i njime krasio svoju kresanju (slamnatu kapu), a kad bi bio umoran, legao bi negdje ispod sijena koje se sušilo na ostrivama⁴ i uspavljivali bi ga i budili ga svojim žuborom gorski potoci.

Kad je Ivan napunio samo sedam godina, gledao je na svijet drugačije. Već je znao puno - pronaći ljekovito bilje kao što je odoljen, velebilje i livadski geranij. Shvatao je o čemu kriči lunja, odakle se digla kukavica... Kad bi sve to ispričao u kući, majka bi ga s nevjericom pogledala: možda to „onaj“ razgovara s njim? Znao je da na svijetu nečista sila vlada, da aridnik (zli duh) vlada svime; da je u šumi puno duhova koji tamo napasaju svoju marvu: jelene, zečeve i srne; da tamo luta veseli čugajstir (šumski duh) koji poziva prvog kojeg sretne na ples i da tamo prolaze njavke⁵; znao da glas sjekire živi u šumi. Gore, na bezvodnim dalekim vrhovima gora njavke beskrajno plešu, i na stijenama se skriva vrag. Mogao bi pričati i o rusalkama koje za lijepih dana izlaze iz vode na obalu da bi pjevale pjesme, izmišljale bajke i molitve, o utopljenicima koji poslije zalaska sunca suše svoja blijeda tijela na riječnom kamenju. Svi zli duhovi nastanjuju stijene, šume,

⁴ Suhe jelove grane na kojima se sušilo sijeno

⁵ Šumska nimfa – prev.

gudure, kolibe i ograde i čekaju seljake ili marvu da im naude.

Više puta, probudivši se noću, usred mrtve tišine, drhtao je, pun straha. Cijeli svijet bio je poput bajke, pun čuda, tajanstven, zanimljiv i strašan.

Sada je on već imao dužnosti - slali su ga napasati krave. Odveo bi u šumu svoje Žutku i Plavku, a kad bi se utopile u valovima šumskih trava i mladih jela i već se odatle dozivale, kao ispod vode, tužnim zvukom svojih zvončića, on bi sjeo negdje gore na stijenu, izvadio dencivku (frulu) i svirao proste pjesme koje je naučio od starijih. Međutim, ta ga muzika nije zadovoljila. Iznerviran, bacio bi frulu i slušao druge melodije koje su u njemu živjele, nejasne i nedokučive.

Odozdo se do Ivana penjao i zalijevao gore gluhi romor rijeke, i u njega, s vremena na vrijeme, kapao prozirni zvon zvona. Kroz grane stabala jele vidjele su se tužne gore, napojene tužnim sjenama odbačenih oblaka koji su stalno brisali blijedi osmijeh carinke. Svaki čas se mijenjalo raspoloženje gora: kad se smijala carinka, mrštila se šuma i bilo je teško djetetu uloviti kapricioznu melodiju pjesme koja se izvijala, lepršala krilcima uz samo uho i nije se davala.

Jednog dana ostavio je svoje krave i pošao na sami grun (vrh). Jedva primjetnom stazom penjao se sve više i više, između gusto obrasle blijede paprati, bodljikave kupine i maline. Lako je skakao s kamena na kamen, penjao se preko srušenog drveća, probijao se kroz grančice grmlja. Slijedio ga je iz doline vječni šum rijeke, gore su rasle, i već se dizao u nebo plavi prizor Černogore⁶. Duga žalosna trava sada je pokrivala strane gore, zvona krava odazivala su se dalekim uzdasima, sve je češće nailazio na veliko kamenje koje je, na samom vrhu, stvorilo krš od razbijenih stijena, posutih lišajevima, prošaranih zmijskim zagrljajima korijenja jela. Ispod Ivanovih nogu svaki kamen pokrivala je crvena mahovina, gusta, mekana, svilena. Topla i nježna, krila je u sebi suncem pozlaćenu vodu ljetne kiše, mekano se povijala pod

⁶ Najviši planinski lanac u ukrajinskim Karpatima – prev.

nogama, obgrlivši ih kao jastuk od perja.

Kovrčavo zelenilo brusnice i šumske bobice pustilo je svoje korijenje u dubinu mahovine, i po vrhu rasipalo rosu crvenih i plavih bobica.

Tu je Ivan sjeo da se odmori.

Nježno su iznad njega zvonile iglice jele pomiješane sa šumom rijeke, sunce je nalilo zlatom duboku dolinu, zazelenilo travu, negdje se pušio plavi dim vatre, iza planine Igrec grmljavina se valjala baršunastim brujanjem.

Ivan je sjedio i slušao, sasvim zaboravljajući da mora brinuti o kravama.

I odjednom je u toj zvonkoj tišini čuo tihu muziku koja mu je tako dugo i neuhvatljivo kružila oko uha da ga je čak mučila! Ukočen i nepomičan, ispružio je vrat i s radošću se napregnuo da uhvati čudnu melodiju pjesme. Ljudi nisu tako svirali, on ih, barem, nikad nije čuo.

Ali, ko je svirao? U toj pustoj, usamljenoj šumi se nije vidjelo žive duše. Ivan je pogledao nazad, na stijenu, i skamenio se. Na kamenu, kao na konju, sjedio je „onaj“, vrag, nakrivio špicastu bradu, spustio rogove, zatvorio oči i puhao u frulu. „Nema mojih koza... Nema mojih koza...“, razlijegalo se tužno iz frule. Rogovi su se uzdigli, obrazi napuhali, oči raširile: „Evo mojih koza... Evo mojih koza...“, veselo su skakutali zvuci i Ivan je s užasom vidio kako su, stršeći iz grana, bradati jarci tresli glavama.

Ivan se tada sjurio nizbrdo, bez razmišljanja, naslijepo. Kidao je izdajničke zagrljaje kupina, lomio suhe grančice, kotrljao se po skliskoj mahovini i s užasom čuo kako ga nešto progoni. Konačno je pao. Koliko je dugo ležao, ne sjeća se.

Htio je, ali nije mogao pobjeći. Sjedio je prikovan na mjestu i nijemo vikao od hladnog užasa, a kad se, na kraju, oglasio, vrag se iskrivio i odjednom nestao u stijeni, a jarci su se pretvorili u korijenje drveća koje je vjetar izvalio.

Došavši sebi i uvidjevši poznata mjesta, on se malo smirio. Iznenaden je slušao neko vrijeme. Činilo se da pjesma zvoni u njemu. Izvadio je

dencivku. Nije mu odmah išlo, nije mu se dala melodija. Počeo je svirati iznova, naprezao pamćenje, ulovio neke zvukove, a kad je, na kraju, našao ono što je dugo tražio, ono što što mu nije davalo mira, i šumom se razlijegla čudna, nikome poznata pjesma, radost je ušla u njegovo srce, preplavila gore, šumu i travu suncem, zaklokotala u potocima, podigla na noge Ivana, i on se, bacivši dencivku u travu i podbočivši se, zavrteo u plesu. Protegao noge, lako stajao na prstima, udarao bosim nogama o zemlju, činio razne figure, uvijao se i grčio. „Evo mojih koza... Evo mojih koza...“, nešto je pjevalo u njemu. Na osunčanom mjestu na proplanku, koji se uvukao u sumorno kraljevstvo jela, skakutao je dječak ruse kose, kao leptir koji leprša sa stabljike na stabljiku, a obje krave - Žutka i Plavka, provirivši glavama kroz granje - gledale su ga, nježno žvačući, ponekad pozvonivši zvončićima u taktu njegovog plesa.

Tako je on našao u šumi ono što je tražio.

Ivan je često bio kod kuće svjedok nemira i tuge. U njegovom sjećanju već je dvaput oko kuće trubila trembita⁷, obavještavajući gore i doline o smrti: jednom u vrijeme kad je brata Oleksa zgnječilo stablo u šumi, a drugi put, kada je Vasilj, zabavan i veseo momak, poginuo u borbi s neprijateljskim rodom, posječen sjekirama. Bila je to stara svađa između njihovih i Gutenjukovih. Iako su svi u njegovom rodu kipjeli gnjevom i mrzili taj đavolski rod, niko nije mogao detaljno reći Ivanu odakle je poteklo to neprijateljstvo. On je, takođe, gorio od želje da se osveti i baci u borbu, hvatao je, njemu pretešku, očevu sjekiru.

Bila je samo priča da je Ivan bio devetnaesti u rodu, a Anička dvadeseta. Njihova je porodica bila mala: starijih, roditelja dvoje i petoro djece. Ostalih petnaest počivalo je na groblju kod crkve.

Svi su bili bogobožni, voljeli su ići u crkvu. Moglo se tamo vidjeti s daljim rodom koji se naselio po okolnim selima, i to je bila prilika osvetiti se i Gutenjukovima za Vasiljevu smrt i za više puta prolivenu

⁷ Truba, hvat dužine, od drveta i kore

krv Palijčukovih.

Oblačila se najljepša odjeća: nove čakšire, šareni, ukrašeni kožusi, pojasevi i torbice, ukrašene čavličima/zakovcima, kecelje ukrašene pozlaćenim žicama, crvene svilene marame i čak raskošni sniježnobijeli guglu⁸ koji je mati pažljivo nosila na štapu preko ramena. Ivan je dobio novu vunenu torbicu, toliko dugu da ga je udarala po nogama.

Osedlali su se konji, i po ograđenim gorskim stazama, po zelenom vrhu, kretala se raskošna kolona i ukrašavala stazu poput crvenih makova.

Po gorama, dolinama, po vrhovima vukli su se svečano obučeni ljudi. Zelena otava carinki procvjetala je iznenada, duž Čeremoša tekla je šarolika kolona, a negdje visoko, u tami, zaustavljala su se stabla jelove šume, ispod je vrelinom gorio jutarnjeg sunca crveni huculski kišobran.

Uskoro je Ivan vidio neprijateljski rod.

Već su se vraćali iz crkve, otac je bio pripit. Odjednom, na uskoj stazi, između stijene i Čeremoša je došlo do gužve. Kola, jahači i pješaci, muškarci i žene su se zaustavili i zbili se u gomilu. U žestokom krik, koji se podigao odmah kao vihor, ne zna se zašto, bljesnule su željezne sjekire i skočile pred samo lice. Kao kremen i kresivo, srele su se porodice – Gutenjukovi i Palijukovi, i prije no što je Ivan uspio shvatiti njegov otac je zamahnuo i nekoga udario pljoštimitice sjekiricom po čelu, iz kojeg je krv briznula, zalijevajući mu lice, košulju i raskošni prsluk. Zajaukale su supruge, pojurile da ih rastave, no muškarac, s licem crvenim poput njegovih čakšira, već je udario neprijatelja po glavi; zateturao se Ivanov otac kao posječena jela. Ivan je uletio u borbu. Nije se sjećao šta je radio. Nešto ga je vuklo naprijed. Ali, odrasli su mu stajali na noge i nije se mogao progurati tamo gdje su se borili. Još vruć, zahvaćen bijesom, skočio je na jednu djevojčicu koja se tresla od straha, na samom kraju gomile. Aha! Ovo je vjerovatno

⁸ Tradicionalna ukrajinska gornja odjeća – prev.

Gutenjukova djevojčica! I, ne razmišljajući, udario ju je po licu. Ona je načinila grimasu, rukama privila bluzu na prsa i počela bježati. Ivan ju je potjerao do rijeke, zgrabio za košulju i razderao je. Iz njedara su ispale nove ukrasne mašne i djevojčica ih je uz plač htjela zaštititi, ali on ih je istrkao i bacio u vodu. Zatim ga je djevojčica, nagnuvši se, pogledala dubokim pogledom zagasitocrnih očiju i mirno rekla:

– Nije važno... imam druge... čak ljepše.

Ona kao da ga je tješila.

Iznenaden njenom krotkošću, dječak je šutio.

– Meni je mama kupila novu pregaču... i cipele... i čipkaste čarape...

i...

On još uvijek nije znao šta da kaže.

– Lijepo ću se obući i bit ću kao djevojka...

Onda je on postao zavidan.

– A ja znam svirati na dencivki.

– A naš Fjodor je napravio tako lijepu frulu... i kako svira!

Ivan se nadurio.

– A ja sam vidio vraga.

Pogledala ga je s nevjericom.

– A zašto se ti udaraš?

– A zašto si ti stajala u gomili?

Malo je razmišljala, ne znajući šta odgovoriti, i stala je nešto tražiti u njedrima.

Izvukla je na kraju veliku bombonu.

– Vidi!

Zagrizla je pola, a drugu mu je dala sporim pokretom punim povjerenja.

– Na!

On je oklijevao, ali je uzeo.

Sada su već bili jedno uz drugo, zaboravivši na vapaje, borbu i ljutiti šum rijeke. Rekla mu je da se zove Marička, da već napasa ovce, da im je neka Marcinova – ćorava na jedno oko – ukrala brašno... i puno

drugog, oboma zanimljivog, bliskog i razumljivog, a izgled njenih zagasitocrnih očiju blago je pronikao u Ivanovo srce...

I treći put je zatrubila trembita o smrti u osamljenoj kući na visokoj kičeri: drugog dana nakon sukoba umro je stari Palijčuk.

Teška su došla vremena za Ivanovu porodicu nakon domaćinove smrti. Ugnijezdio se nered, odlazili prihodi, carinke su prodavali jednu po jednu, a broj marve se topio kao snijeg na gorama u proljeće.

Ali, u Ivanovom sjećanju očeva smrt nije trajala tako dugo kao poznanstvo s djevojčicom koju je on uvrijedio, a ona mu pokretom punim povjerenja dala pola čokoladnog slatkiša. U njegovu davnu i bezrazložnu tugu ulila se nova struja. Nesvjesno ga je vukla u gore, natjerala broditu po susjednim kičerima, šumama i dolinama gdje se nadao da će naći Maričku. I konačno je ugledao: napasala je janjad.

Marička kao da ga je dugo očekivala: on će s njom napasati ovce. I zaista! Neka Žutka i Plavka zvone zvončićima i muču u šumi, on će s njom napasati janjad.

A kako su ih napasali!

Bijela janjad, stisnuta u sjeni pod jelom, gledala su tupim očima dok se dvoje djece klizalo po mahovini, zvoneći u tišini mladalačkim smijehom. Umorni, popeli bi se na bijelo kamenje i pokorno zagledali odatle u ponor, iz kojeg su se, stremeći uvis, dizali u nebo crni privid gore i ono plavetnilo što se nije htjelo rastopiti na suncu. U procijepu između gora u dolinu letio je potok i tresao sijedom bradom po kamenju. Tako je bilo toplo, samotno i strašno u vječnoj tišini koju čuva šuma da su djeca čula sopstveno disanje. Uho je uporno lovilo i beskonačno povećavalo svaki zvuk koji živi u šumi, a ponekad im se činilo da čuju nečije tajanstvene korake, gluhe udarce sjekire, teške uzdahe tajanstvenih drvosječa.

– Čuješ li, Iva? – šaptala je Marička.

– Kako ne bih čuo? Čujem.

Oboje su znali da nevidljiva sjekira luta šumom, udara po drveću i teško diše umornih prsa.

Strah ih je tjerao odatle u dolinu gdje je smirenije tekao potok. Oni su pravili dublje mjesto u potoku, da bi bilo više mjesta, i, skinuvši se, kupali se u njemu kao dvije šumske životinje koje ne znaju šta je stid. Sunce je počivalo na njihovoj svijetloj kosi, udaralo u oči, a ledena voda potoka štipala im je tijelo.

Marički je prvoy postalo hladno i počela je trčati.

– Stani! – viknuo joj je Ivan. – Odakle si ti?

– Iz Ja-vo-rova – cvokotala je zubima pomodrijela Marička.

– A čija si?

– Kovaljeva.

– Živjela, Kovaljeva! – uštipnuo ju je Ivan, jureći za njom dok nisu, iscrpljeni, ali zagrijani, pali u travu.

U mirnom plesu potoka nad kojim je gorio podbjel sunčevom svjetlošću i modрила se tuja⁹ s niskom cipelica, žalosno su kreketalе žabe.

Ivan se nagnuo nad potokom i upitao žabu:

– Kuma-kuma, šta si skuhala?

– Burak¹⁰-boršč¹¹. Burak-boršč. Burak-boršč... – krekotala je Marička.

– Buraki-ki-ki! Buraki-ki-ki! Buraki-ki-ki!... – vikali su oboje, zatvorivši oči - čak su i žabe začuđeno zašutjele.

I tako su napasali da su više puta izgubili ovce.

Kad su bili stariji, igre su im se promijenile.

Sad je Ivan već bio momak, vitak i snažan, poput jele, mazao je kovrče uljem, nosio široki pojas i bujnu kosu. Marička je također nosila upletenu kosu što je značilo da se spremala biti nevjestom. Nisu više napasali zajedno janjad i sastajali su se samo na praznik ili nedjeljom. Viđali su se kraj crkve ili negdje u šumi da stari ne bi znali da se vole djeca neprijateljskih porodica. Marička je voljela kad bi

⁹ Rod zimzelenih grmova iz porodice čempresovki - prev.

¹⁰ Blitva - prev.

¹¹ Varivo od raznog povrća - prev.

Ivan svirao frulu. Zamišljen, usmjerio bi pogled nekuda iza gora, kao da je vidio ono što nisu vidjeli drugi, prinosio bi izrezbarenu frulu do punih usana, i divna pjesma, koju niko nije svirao, tiho je padala na zelenu otavu carinke gdje su svoje sjene spokojno slala stabla jele.

Zadrhtali bi i naježili bi se kad bi se razlegli prvi pištavi zvuci. Kao snijeg koji je ležao na mrtvim gorama. Ali, iza gore već je bog sunce ustajao i stavljao glavu na zemlju. Pokrenuo se snijeg, vode se uzburkale, a zemlja je zvonila od pjeva potoka. Rasipalo je sunce cvijetnu prašinu, lagano su hodale njavke po carinkama, a prva trava im se zelenila pod nogama. Zelenim dahom uzdahnule su jele, zelenim smijehom smijala se trava, u cijelom svijetu samo su bile dvije boje: zemlja u zelenom, nebo u plavom... A ispod je Čeremoš jurio, gonio zelenu krv gora, nemirnu i bučnu...

Trembita!.. Turu-raj-ra... Turu-raj-ra...

Zaigralo je srce pastira, ovce zablejale, osjetivši svježju pašu... Šumi trava na hladnim pašnjacima, a iz burom polomljenog drveća, iz brloga, ustane, na zadnjim šapama, medvjed, oprobava svoj glas i snenim očima već vidi svoju lovinu.

Biju kiše proljetne, grohoću gromom vrhovi gora i zli duh puše ledeno iz Černogore...

A onda se iznenada pojavljuje sunce – pravedno lice Božje – i već zvoni kosa pod kojom pada trava u polju. Od gore do gore, od izvora do izvora prelijeće kolomijka¹², tako lagana, prozirna, da čuješ kako joj na plećima lepršaju krila...

*Oj, dotrčala s polonina –
bijela ovca –
Volim tebe lijepa ljubo
Tebe i tvoje riječi...*

Iglice jela tiho zvone, tiho šapuću u šumama hladne snove ljetne noći, plaču kravlja zvona i gore bez prestanka puštaju svoju tugu u

¹² Ukrajinski narodni karpatski ples – prev.

